

NEW YORK

HARASZTHY ÁGOSTON

Baltimoreból Washingtonon keresztül New-Yorkba utaztam. – Ezen várost illető adataimat következőkben terjesztem elő.

Long-Islandot s azon helyet, hol most a roppant New-York fekszik, 1690-ikben a német nyugotindiai társaság szolgálatában levő Hudson Henrik hajózó fedezte fel; de az indiánok által gátoltatva, ki nem szállhatott, kik ajándékot el nem fogadák, s az ajánlott cserekereskedésbe bocsátkozni nem akarának. Átevezett tehát a másik partra, itt az indiánoktól kedvezően fogadtatott, azután néhány indián által vezetettve, felvitorlázott az éjszakai folyón, mintegy 160 mérföldre, s Hudson-folyónak nevezte, mely nevet e folyó most is viseli. Ezen irányban egy sziget van, melyet cserekereskedés üzése végett néhány lakos szálla meg. – Mintegy 3 év mulva azon rész, melyen New-York fekszik, megadá magát, s 1612-ben az első vár építettett azon helyen, hol jelenleg a Bateria daczol a haragos tenger hullámainak. – Szaporodván a népesség, a város éjszakkak kezde terjedni és New-Amsterdámnak neveztetett.

1664-ben angolok hódíták meg e várost. 1673-ban visszajutott a németek birtokába, de nem sokára ismét az angoloké lett, s II-ik Károly király János testvérének, York herczegnek, ajándékozta, kitől a város mostani nevét nyeré. – Ezen időtől fogva lassan, de biztosan növekedett. 1725-ikben az első hirlap adatott ki „Weeklly Gazette” cím alatt; 1729-ben pedig egy Angolországban lakó társaság a várost könyvtárral látta el, mely igen jótékony hatásu vala a népességre.

Azon hely, hol New-York fekszik, egy nyelvet képez, mely nyugot felől a Hudson-, kelet felől pedig a Saund-folyók által mosatik; a Saund azonban nem annyira folyó, mint inkább ága az oceánnak, mely Long-Island körül hullámszik. Ezen nyelv mintegy 14 mérföldre a Spit-Devil által hasíttatik keresztül a Hudson-tól a Saundig s szigetet képez, mely mintegy 21 3/4 □ mérföldet vagy 19,920 acre földet foglal magában. Alig kell egy század, s ezen egész sziget egy roppant népes város le:vd.

A világ többi négy része hasonló fekvésű várost nem mutathat fel. Mindkét felől hatalmas és mély folyó mossa, s nyitva áll a büszke vitorlásoknak, bár ezer s több tonnások legyenek; mindkét felől bátran kiköthet a hajó 14 mérföldnyire, s bárhol kössön ki, terhét a város közepéig legfelebb fél mérföldnyire kénytetik tengelyen vinni. A város utcái déltől éjszagnak s kelettől nyugotnak futnak úgy, hogy ha a néző a város közepén áll, bármely utczába lelát a sűrű árbozokra, melyek erdőként emelkednek mindkét felől; a legmagasabb pontról, Brood Way-utczából, lelátni a tengeröbölbe.

A város déli felén a Hudson a Saund-folyóval egyesül s a tengeröböl által vétezik fel. Itt terjed a Bateria nevű sétahely is, magas árnyékos fákkal; ennek végén pedig a Bateria erősség áll, mely háboru idején hadi hajók ellen óltalmazza a várost; most azonban mulató-épületül használják Castle-Garden név alatt, s nyáron át tüzijáték adatik itt a néző közönség számára.

Ezen Castle-Garden tetején, hová lépcső vezet, padok és asztalok kínálóznak, s felséges kilátás örvendezteti a nézőt. Délnek a tágas kikötő és tengeröböl, melyben ezer meg ezer hajó kényelmesen horgonyozhatna, egyszerre tűnik szembe, közép magas hegyektől környezve, melyeken romai izlésben épült szép házak kertekkel mosolyognak a néző elébe; távolabb a vesztégingézetet láthatni; átellenben pedig a Governrosi-Island kis sziget fekszik egy erős várral, mely a tengerszoroson bejövő hajók tökéletes ura; épületei majd földszint vannak s hasonló Komáromhoz, és számos ágyuval bir. Ezen tul a kősziklából álló Bedloes-Island, s tovább ismét dél és nyugot közt Staten-Island emelkedik a hullámok közül, mellyen Richmond s New-Brighton falu fekszik több gyönyörű majornal. Staten-Island nyugoti és Long-Island keleti részén a tengerszoros beszolgál s egy öböllé válik. E szorulaton keresztül tekintve, csillámlani látja a néző a nagy tengert s Shandy-Hook telegraphot. Nyugotnak pedig a Hudson tulsó partján Jersey-Cityt szemléli, s keletnek fordulva a város alsó részét számtalan roppant hajóval a kikötőben; délnek tulnan Brooklyn fekszik, mint Pestnél Buda, résznyire emelkedő hegyen. Éjszagnak ismét a Hudson mentében a házak hosszú sorai s az ezer meg ezer horgonyzó s vitorlázó hajók lepik meg a bámuló szemet.

A Bateria-nál New-York legszebb utcája, a Broad Way kezdődik, s három mérföldre terjed egyenes vonalban, jobbról és balról gyönyörű épületekkel, földszint a legszebb boltokkal, melyek a londoniakkal vetélkednek. A boltok eleje mind üvegből levén, az egész egy üvegutczát képez milliőkat érő mindenféle árukkal, melyekre estve a különféle alakban égő légszesz, majd rózsát, vagy tulipánt, majd emlényt s más virágot képezve, árasztja fény sugarait. Európában egyedül London boltjai dicsekedhetnek illy légszesz-világosítással, de ez korántsem tesz olly nagy benyomást, mint New-Yorkban, minthogy amott a légszesz nem képez különbféle alakokat, hanem egy tömegben ég. – A nevezett utczával jobbra s balra egyenközüleg futnak s szinte fényes boltokkal ellátvák a Greencich- és Hadson-utcák, melyeket a többi hosszant futó utcákkal egyenes szegletben metszenek át a kereszt-utcák. – Ezen város terve is szabályos, s erre nézve felülmulja Europa minden városait; de még sem olly rendes, mint Philadelphia. A város régibb, azaz déli

résében még több rendetlen utca volt, melyek közül azonban 1835-ben sok leégett s az új házak építése előtt nagyrészt szabályozva lett.

A Bateria-ból mintegy fél mérföldre fel a Broad Way-utcában fekszik a park, egy 10 acre földet elfoglaló négyszög, sétautakkal s fákkal; közepén a pompás városház áll, melynek hossza 216 szélessége pedig 150 láb. Déli-, nyugoti- és keleti oldalai tiszta fehér, olaszországi márványból, éjszaki része pedig vörös granitkőből építvék. Itt azért használtatott a granit, mert építői nem hitték, hogy a város éjszakkal ezen épületen túl fog terjedni; holott most 3 mérföldre túl rajta sűrűn állanak a házak s majd négy mérföldnyi tér egymástól távolabb álló házakkal van ellátva. Az épület tetején az igazság szobra tartja kezében a mérleget. Ezen városház talpköve 1803-ban tétetett le, s az építés 1813-ban fejeztetett be. Többször került 1,000,000 dollárnál.

Az egész New-York-status népessége 2 millió 428,921 lelket tesz, ezek közül 642,454 fi- és leány gyermek jár iskolába; az iskolák száma pedig 13,423-ra megy, melyekre évenként összesen 1,345,121 dollar költetik. Az iskolai alaphoz tartozó tőke tesz 2,321,675 dollart, mely évenként mintegy 114,000 dollart kamatoz; a többi pénz pedig földre és vagyonra vetett adó által szerzetik meg. Ezen fennemlített számok azonban sem a New-York városi növendékeket, sem az itteni iskolaköltséget magokban nem foglalják, mert New-York város külön 16,232 tanítványt számlál köziskolaiban melyek mintegy 108,000 dollarba kerülnek évenként.

Ezen iskolákba naponként mindenki küldheti gyermekét fizetés nélkül. Kormányzásuk és a bennük divatozó tanításmódra nézve minden eddig általam látott iskolákat felülmulnak.

Azonkívül egy társaság létezik, mely semmi költséget nem kimélve, missionariusokat nagy számmal küld szerte az egész unióban, kik nem vallási gyülekezeteket tartanak, hanem élénk színekkel festik le az áldáshozó felvilágosítást s szónoiki nyelvvél mutatják a népnek, mily szükséges gyermekeiket iskolába küldeni, s ha talán némely, vakságban élő szülék ezelőtt nem gondoltak gyermekeik neveltetésével, ezen felszólítás rütkán marad siker nélkül, s ily esetben szomszédaik megvetésétől kell tartaniok.

Vannak New-Yorkban magány-nevelőházak is mind két nem számára. Az ezekben tanuló mind két nembeli növendékek számát 1200-ra teszik. Vannak itt több fő- jelesen orvosi, földmérői stb. iskolák is, hova mindenki ingyen járhat s tudományt szerezhet. A tanszékek általában tanult férfiak által látvák el.

Az építészetben New-York óriási előmenetelt tett az utolsó 20 év alatt, mint ezt a régiebb s ujjon épült házak közti különbség tanusítja. Különös figyelmet érdemel e részben a Justice Hall. Homlokzatában a büntető-törvényszék tartja üléseit, hátul pedig a még el nem ítelt rabok vannak fogva. Ezen épület egyiptusi stílusban van építve, homlokzata 122 lábnyi, oszlopai gyönyörű tekintetet adnak az egésznek, s ezen épület még sokkal nagyobb benyomást gyakorolna a nézőre, ha mintegy 10 lábmal magasabbra emeltetett volna a földszinen felül.

Mi a szokásokat illeti, feltűnő itt, hogy nem a jövevény teszi az első látogatási tisztelkedést a lakosoknál, hanem a lakosok tisztelkednek először nála, s tőle váratik a vizonlátogatás, mi ha megtörtént, theára vagy táncmulatságra hivatik meg. Ez igen sok időt elvesz az idegen utazótól, mert az őt meglátogató nála hagyja ugyan jegyét, s erre a látogató neve fel van jegyezve, de lakása nincs, ennek felkeresése igen alkalmatlan, mivel nem ritkán több egyenlő vezeték- és keresztnevé egyén találhatik, s az idegen sokszor egészen ismeretlennél teszi látogatását. Ezen hibára már többek által figyelmeztettek a lakosok, de mindenkor azt válszólják, hogy hiba ugyan, de ez a városi szokás.

A szolgálak majd általában szerencsenek, kiket némely aristocratiai érzésű urak liberiaába öltöztetnek, mire azonban legfelebb egy gallér vagy fényes kalap mutat. Fehér amerikai liberia-viseletre semmi fizetés nem birna. Egy anecdotát nem hagyhatok e helyütt említetlenül.

Egy angol főrangú pap New-Yorkba érkezvén Angolországból, hintaja az utcán állott meg két cselédruhába öltözött inassal háttul; az emberek mind inkább összesereglenek, s végre kaczagásra fakadtak mondván: „Nézzetek az angolt; két angol kell azon szolgálat teljesítésére, melyet itt egy szerencsen elvégez.” Azt hívék tudniüllik, hogy egy angol nem képes a hintó körüli szolgálatot elvégezni, eszükbe sem jutván, hogy ezen két szolga fényűzésből áll a hintón.

Az amerikai nemzet híres vendégszeretetéről is, jóllehet ez itt nem olly nagy mértékben divatozik, mint Magyarországon. A gazdagabb lakosok nem ritkán nagy és fényes mulatságokat adnak, hol tánc s egyéb vigalmak közt telik az idő, de a kártyajáték pénze divatban, sőt ez nemcsak minden társaságból, hanem a kávéházakból is számüzve van. Némely kártyás szerencsehősök azonban tanyájukat titkon ütök fel s a tudatlan fiatal embereket elcsábítják; de ez igen ritkán történik, s mihelyt kitudatik, az illy játékosok tüstént kizáratnak minden társaságból s megvetetnek. Néha az is megesik, hogy a játékost előbb katrányba mártván, azután toll közt hömpölyögtetik meg, s illy alakban az utcákon keresztül kergetik és üzik a városból, minek magam is tanuja valék egy városban, hol a kártyások három izben megintettek, de minden intés daczára tovább üzék mesteriségüket, míg végre elfogtván, a fentebb említett műtétel után kiüzettek.

A közönség számára táncmulatságok tartatnak, hova sok fiatalág tódul, melynek köréből azonban a részegség és tivornyzás számüzve van. Mülly megvétel követi a részegséget, tanusítja a következő esemény. A Clinton-vendéglőben valék szállva, s ebéd felett egy fiatalember, kit rendesen láték ezelőtt az asztalnál, meglehetősen becsipett; minden szem reá vala függesztve, s ezen tette közelégületlenséget szüle a vendégek közt. Ebéd után ezen fiatal ember lemenvén az olvasóterembe, bort kére a pinczértől, mire a fő felvigyázó bejöve s így szöllitá meg őt: „Itt ön nem kap többet inni; szégyelje magát viselete miatt; s hogy röviden szóljak, itt önnek helye tovább nincs; illy embereknek mi szállást nem adunk. Mondja meg, hova kívánja vitetni homijét.” Csengetésére egy szolga jelent meg, kinek meghagyá, hogy az illető számu szobából minden holmit tüstént hozzon ki s oda vigye, hova ezen ur rendeli. – Mindez számtalanok jelenlétében történt, s egy sem

pártolá a részegét. Később kérdezősködém, ha valljon tartását s szállást már régebben nem fizette-e meg; azonban azt nyerém válaszul, hogy mindig rendesen fizetett s meglehetősen vagyonnal bír; de most már másodízben részegedett meg, s a vendéglő nem akarja rossz hirbe hozatni házát, mintha itt részegség s dorbézolás uralkodnék, különben minden vendége elhagyná.

(Részlet Haraszthy Ágoston Utazás Éjszak-Amerikában című kötetéből. Pest, 1845, Heckenast Gusztáv kiadása)

BÁCSKÁBAN BUKÁS, KALIFORNIÁBAN VAGYONOSODÁS

Haraszthy Ágoston útirajzíró, szőlész és nagyvállalkozó életútja

KALAPIS ZOLTÁN

A bácskai születésű Haraszthy Ágoston (Futak, 1812. augusztus 30.), a neves útirajzíró, szőlész és nagyvállalkozó állítólag a kései középkor egyik ismert családjának a sarja. Nagy Iván múlt századi átfogó származástani sorozata szerint (Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal, I–XII, Pest, 1857–1865, reprint kiadása 1987–88-ban, Helikon Kiadó) Haraszthi János gyermekeivel és unokáival együtt 1405-ben kapta címeres levelét Zsigmond királytól.

A Haraszthi família (ekkor még y végződés nélkül) a XV. és a XVI. század fordulóján került a magyar feudális állam hatalmi csúcsaiba, s ekkor érte el az anyagi jólét tetőfokát is. 1486-ban Haraszthi Ferenc szörényi bán és Arad megye főispánja volt. Nagy Iván csaknem fél oldalon sorolja fel a birtokait, amelyek főleg Dél-Magyarországon, illetve a Temesközben, a későbbi Bánságban terültek el – Temes vármegyében, Orod (Arad régi neve) vármegyében, a lugosi kerületben, de voltak kastélyai, birtoktestei Pest, Fejér és Pozsega megyében is. Csaknem nyolcvan települést mondhatott magáénak. A felhasznált birtokösszeírás halála alkalmából készült, 1518-ban, nem egészen egy évtizeddel Mohács előtt. A vagyont leányai örökölték, de nem sokáig élvezték, mert jött a török. A Haraszthiak tehát a Dél-Magyarországról elmenekült birtokos nemesi családok közé tartoztak, akiknek egzisztenciáját derékba törte az oszmán birodalom terjeszkedése.

Nagy Iván genealógiájában ezt követően nagy úr keletkezik, majd csak a XIX. századi, Zemplén és Ung megyében élő Haraszthyakat említi mint utódokat – most már y-nal –, bár az egyenes ági származást nem tudja bizonyítani. Az utóbbiak, mármint az Ung megyei Haraszthyak Mokcsán éltek, innen